

**ศักยภาพชุมชนและการมีส่วนร่วมพลเมืองในการจัดการการท่องเที่ยว
เชิงนิเวศสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้วิสาหกิจชุมชนบ้านแม่กำปอง
จังหวัดเชียงใหม่**

Community Potentials and Citizen Participation in Ecotourism Management
towards Learning Resources on Community Enterprise of
Ban Mea Kam Pong, Chiang Mai

ชรินทร์ มั่งคั่ง¹

Charin Mangkhang

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศักยภาพชุมชนและการมีส่วนร่วมของพลเมืองในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้วิสาหกิจชุมชนบ้านแม่กำปอง จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการฝังตัวแบบมีส่วนร่วมในชุมชน ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาวิจัย จำแนกเป็น 2 ประเภท คือ ข้อมูลปฐมภูมิที่ได้จากการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และข้อมูลทุติยภูมิเป็นข้อมูลเชิงเอกสาร กลุ่มเป้าหมาย จำนวน 15 คน ประกอบด้วย 2 กลุ่ม คือ ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในกลุ่มวิสาหกิจชุมชน จำนวน 9 คน และผู้แทนชาวบ้าน จำนวน 6 คน ผลการวิจัยพบว่า การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้วิสาหกิจชุมชนนั้น ได้ค้นพบศักยภาพของชุมชนที่เน้นการมีส่วนร่วมพลเมือง ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบ คือ (1) ผู้นำชาวบ้านมีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (2) ชาวบ้านมีการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ (3) ชาวบ้านมีการสืบเสาะหาความรู้แบบเสริมพลัง และ (4) ชาวบ้านมีการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการ

¹ Department of Curriculum, Teaching and Learning, Faculty of Education,

การมีส่วนร่วมของพลเมืองในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้วิสาหกิจชุมชน พบว่า กลไกการนำไปสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้ที่เข้มแข็งประกอบด้วย (1) การเสริมพลังชาวบ้าน (2) การปรับกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้าน (3) การถอดบทเรียนของชาวบ้าน และผลงานการศึกษายังพบว่าชุมชนมีทุนทางสังคม อันเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการพัฒนาแหล่งเรียนรู้วิสาหกิจชุมชน ได้แก่ มรดกวัฒนธรรมชุมชน ความสามัคคี ความซื่อสัตย์ ความไว้วางใจกันของคนในชุมชน ผู้นำชุมชนมีจิตสำนึกความเป็นพลเมืองวิถีเขียว ผู้นำที่เป็นต้นแบบของนักคิดริเริ่มเพื่อสังคม มีความยุติธรรม มีความซื่อสัตย์ มีมนุษยสัมพันธ์ มีทักษะตัดสินใจเชิงสาธารณะ มีความเสียสละเพื่อชุมชนจึงทำให้ชุมชนบ้านแม่กำปองได้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้วิสาหกิจชุมชนที่สำคัญของประเทศไทย

คำสำคัญ: ศักยภาพชุมชน / การมีส่วนร่วมพลเมือง / การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ / แหล่งเรียนรู้ / วิสาหกิจชุมชน

Abstract

The aim of this research was to study community potentials and citizen participation in ecotourism management towards learning resources on community enterprise of Ban Mea Kam Pong, Chiang Mai. This research was a qualitative research method using participatory community immersion. The data used in the research are classified in two categories (1) Primary data was information from the participatory workshop (2) Secondary data was documentary. The target groups were 2 groups including 9 community enterprise stakeholders and 6 villager representatives. The total target groups was 15 people.

The results of the study revealed that the ecotourism management towards learning resources on community enterprise was the community has the potential to create the learning process and knowledge management in the tourism development of the community enterprise as a learning community that emphasizes citizen participation consisting 4 components: (1) community leader was transformation leaderships (2) learning community (3) collaborative inquiry and (4) action learning. The citizen participation in ecotourism management towards learning resources on community enterprise it was found that the approach leads to a strenuous learning resources were (1) empowerment of villagers (2) learning paradigm shift of villagers (3) lesson-learned of villagers. In addition the study indicated that community social capital was factor supporting to the development of a learning resource on enterprise community consist community cultural heritage, harmoniousness, truth, reliance, and community leaders have a consciousness of “green citizen”, role model of original thought for society, justice, trusty, human relationship, public decision making, and sacrifice for village. Therefore the Ban Mea Kam Pong community has been the outstanding learning resource on community enterprise in Thailand.

Keyword: Community Potential / Citizen Participation / Ecotourism Management / Learning Resources / Community Enterprise

บทนำ

ชุมชนบ้านแม่กำปองได้ใช้แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนเพื่อการจัดการการท่องเที่ยวให้เกิดผลกระทบในทางลบต่อสังคมน้อยที่สุด แนวคิดนี้ได้นำไปสู่การปฏิบัติในหลากหลายประเทศนับตั้งแต่ พ.ศ.2530 เป็นต้นมา โดยได้รับการสนับสนุนจากองค์การสหประชาชาติและองค์การการท่องเที่ยวโลก ประเทศไทยก็ได้รับเอาแนวคิดนี้มาศึกษาและดำเนินการจนปรากฏผลเป็นรูปธรรมในระดับพื้นที่จากการศึกษาถึงผลกระทบของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่มีต่อประเทศไทยในระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่ามีทั้งผลกระทบในทางบวก และผลกระทบในทางลบ ผลกระทบในทางบวก คือ ทำให้เกิดรายได้จากการจับจ่ายใช้สอยของนักท่องเที่ยว มีรายได้เป็นเงินตราต่างประเทศเพิ่มขึ้น มีการกระจายความมั่งคั่งไปสู่ท้องถิ่นที่มีแหล่งท่องเที่ยวตั้งอยู่ ทำให้เศรษฐกิจของท้องถิ่นดีขึ้น นอกจากผลดีทางด้านเศรษฐกิจแล้วยังเกื้อกูลให้เกิดผลดีทางด้านสังคมและวัฒนธรรม โดยเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนและเรียนรู้วัฒนธรรมซึ่งกันและกันระหว่างนักท่องเที่ยวกับคนในท้องถิ่น ในส่วนผลกระทบในทางลบ คือ อาจทำให้สิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวเกิดความเสื่อมโทรมจากการไม่ระมัดระวังของนักท่องเที่ยวหรือเนื่องด้วยขาดการวางแผนที่ดีของหน่วยงานในท้องถิ่น ในด้านการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนที่มีแหล่งท่องเที่ยวตั้งอยู่นั้นอาจไม่ได้รับการจัดสรรผลประโยชน์ตอบแทนที่คุ้มค่า เนื่องจากไม่ได้รับโอกาสเข้าร่วมในการจัดการและการให้บริการ ผลประโยชน์ส่วนใหญ่ไปตกอยู่กับผู้ประกอบการกิจการท่องเที่ยวที่มีเงินทุนมากและเป็นคนภายนอกแหล่งท่องเที่ยวชุมชนนั้นๆ ส่วนชุมชนในท้องถิ่นกลับต้องประสบกับปัญหาต่างๆ ที่นักท่องเที่ยวนำมาเข้ามา เช่น ปัญหาการส่งเสียงดังรบกวนของนักท่องเที่ยว ปัญหาการจราจร ปัญหาน้ำเสีย ปัญหาขยะ และปัญหาค่าครองชีพในท้องถิ่นสูงขึ้นเพื่อลดผลกระทบในทางลบให้น้อยลงจึงเสนอทางเลือกใหม่ในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยอาศัยหลักการที่สำคัญ 2 ประการ คือ ประการแรก ต้องเป็นการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และประการที่สองต้องเป็นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

จากหลักการ ทั้ง 2 ประการนี้ จึงเป็นจุดเริ่มต้นการทอ่งเที่ยวในรูปแบบของการทอ่งเที่ยวเชิงนิเวศ

การมีส่วนร่วมพลเมืองจึงเป็นขบวนการพัฒนาที่สมาชิกในชุมชนที่กระทำการออกมาในลักษณะของการทำงานร่วมกัน ที่จะแสดงให้เห็นถึงความต้องการร่วม ความสนใจร่วม มีความต้องการที่จะบรรลุถึงเป้าหมายร่วมทางเศรษฐกิจและสังคมหรือการเมือง หรือการดำเนินการร่วมกันเพื่อให้เกิดอิทธิพลต่อรองอำนาจมติชน ไม่ว่าจะ เป็นทางตรงหรือทางอ้อม ที่อำนาจในการตัดสินใจไม่ควรเป็นของกลุ่มคนจำนวนน้อย แต่อำนาจควรได้รับการจัดสรรในระหว่างประชาชน เพื่อทุกๆ คนได้มีโอกาสที่จะมีอิทธิพลต่อการดำเนินการเพื่อให้เกิดพลังกลุ่มต่อรองอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ การปรับปรุงสถานภาพทางสังคมส่วนรวม โดยมีเงื่อนไขพื้นฐานในการมีส่วนร่วมของ นั้นประกอบด้วย (1) การมีอิสรภาพในการเข้าร่วมที่เป็นไปด้วยความสมัครใจ (2) ความเสมอภาคในการเข้าร่วมโดยผู้เข้าร่วมต้องมีสิทธิเท่าเทียมกัน และ (3) ผู้เข้าร่วมต้องมีความสามารถพอที่จะเข้าร่วมกิจกรรมซึ่งต้องมีความเข้าใจในเรื่องการดำเนินการเป็นอย่างดีหากกิจกรรมที่กำหนดไว้มีความซับซ้อนเกินความสามารถของกลุ่มเป้าหมาย ก็จะต้องมีการพัฒนาศักยภาพ เพื่อให้สมาชิกชุมชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ (Vachanasvasti, 2007; Uwanoo & Bureekul, 2005; Bureekul, 2009)

แหล่งเรียนรู้วิสาหกิจชุมชนบ้านแม่กำปอง ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 3 ตำบลห้วยแก้ว เป็นหมู่บ้านขนาดเล็กตั้งอยู่ที่อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ ประวัติศาสตร์ของชุมชนตั้งขึ้นมานานกว่า 100 ปี อยู่ในพื้นที่ที่เป็นป่าต้นน้ำและเป็นแหล่งพืชพรรณไม้นานาพันธุ์ บริเวณที่หมู่บ้านตั้งอยู่ มีลำห้วยสายหนึ่งพืชพันธุ์ชื่อ “แม่กำปอง” เกิดขึ้นอยู่ทั่วบริเวณ ประชาชนในพื้นที่นี้จึงเรียก ลำห้วยสายนั้นว่า “แม่กำปอง” และเรียกชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านแม่กำปอง” ในอดีตบ้านแม่กำปองมีรูปแบบเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง โดยชาวบ้านมีอาชีพหลัก ได้แก่ การทำเหมือง การทำสวนไผ่และการปลูกกาแฟ ประกอบกับสภาพภูมิลักษณะ (Topography) ของหมู่บ้านแม่กำปองที่ตั้งอยู่ในหุบเขา มีภูเขาโอบล้อมรอบชุมชน มีลำธารไหลผ่าน ทำให้หมู่บ้านแม่กำปองมีอากาศเย็นสบาย

คุณหม่อมค่อนข้างเย็นในฤดูหนาว และมีทัศนียภาพที่สวยงาม ชาวบ้านใช้วิถีชีวิตแบบเรียบง่าย บ้านเรือนส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้สะอาดร่มรื่น มีการจัดที่พักอาศัยให้แก่ผู้ที่มาเยือนได้พักผ่อนอย่างสบายแต่ก็ไม่ละทิ้งวิถีชีวิตแบบเดิมของตน จึงเป็นที่ตั้งใจของนักท่องเที่ยวที่เล่าขานบอกต่อกันมา ทั้งนี้สภาพบรรยากาศบ้านแม่กำปองยังมีความเหมาะสมที่จะเป็นแหล่งการเรียนรู้ทางธรรมชาติอีกแห่งหนึ่ง ในปัจจุบันบ้านแม่กำปองมีประชากรประมาณ 400 คน มีบ้านเรือนกว่า 130 หลัง อาชีพหลักคือ เก็บใบเหมี้ยงผลิตกาแฟพันธุ์อาราบิก้าส่งขายให้โครงการหลวง มีอาชีพเสริมคือ การเปิดบ้านเป็นโฮมสเตย์ ต้อนรับนักท่องเที่ยวประมาณ 20 หลังคาเรือน ที่มีป่าที่ยังคงสภาพและมีธรรมชาติที่สวยงาม สามารถเดินป่าเพื่อศึกษาธรรมชาติได้ทั้งระยะใกล้และระยะไกล โดยระยะใกล้นั้นสามารถเดินขึ้นไปถึง “ดอยม่อนล้าน” สูงจากระดับทะเลประมาณ 1,700 เมตร ในวันที่ท้องฟ้าปลอดโปร่งสามารถมองเห็นทิวทัศน์ได้ 3 จังหวัด คือ เชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง นอกจากนี้บนยอดดอยม่อนล้านก็ยังมีสวนป่าสวนสนมเต็งย้า และลานกิจกรรมของศูนย์พิทักษ์ป่า สามารถกางเต็นท์พักผ่อนชมบรรยากาศเสภาพความงามบนยอดดอยได้ ในช่วงฤดูหนาวประมาณเดือนธันวาคมถึงเดือนมกราคมมีต้นพญาเสือโคร่งหรือ “ซากุระ” ที่จะออกดอกสีชมพูบานสะพรั่งสวยงามต้อนรับผู้มาเยือน การปลูกกาแฟผสมกับป่าเหมี้ยงในดงไม้ก่อ จึงเป็นการสร้าง “คุณค่า” ให้กับชุมชนบ้านแม่กำปอง เนื่องจากเป็นการผลิตกาแฟที่ส่งเสริมระบบการอนุรักษ์ป่าไม้ที่มีการพึ่งพาความชุ่มชื้นของป่าเหมี้ยงและกลิ่นหอมของดอกไม้ป่าได้ทำให้อาชีพของบ้านแม่กำปองมีเอกลักษณ์ความหอมเย็นชุ่มคอ มีกลิ่นอายหอมของดอกไม้และกลิ่นหอมดอกไม้ก่อ พลังความสดชื่นที่ได้จากต้นเหมี้ยงที่ส่งสารหอมระเหยกลืนกลืนชุ่มใจให้กับเมล็ดกาแฟอินทรีย์ที่มีรสชาติแห่งคุณค่าจากป่าดึกดำบรรพ์ ซึ่งแสดงถึงสิ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indications: GI) เป็นทรัพย์สินทางปัญญาของชุมชนบ้านแม่กำปองที่เกิดจากธรรมชาติและคนในชุมชนได้อาศัยลักษณะเฉพาะของสภาพความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ ลักษณะดินฟ้าอากาศที่เย็นสบายตลอดปีมาใช้ประโยชน์ในการผลิตกาแฟในป่าเหมี้ยงที่ชุมชนได้ร่วมกันสร้าง

“สิทธิชุมชนเกษตร” ของตนขึ้นมา ซึ่งภูมิปัญญาของชุมชนที่อนุรักษ์ป่าเพื่อสร้างมูลค่าให้กับกาแฟนั้นได้แสดงให้เห็นว่าสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ที่ชุมชนเป็นเจ้าของในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่จะส่งผลให้ผู้ผลิตที่อาศัยอยู่ในสถานที่หรือแหล่งภูมิศาสตร์เฉพาะถิ่นเท่านั้นที่มีสิทธิผลิตภัณฑ์โดยใช้ชื่อกาแฟแม่กำปอง หรือ เหมี้ยงแม่กำปองได้ ตลอดเส้นทางการศึกษาธรรมชาติ ชาวบ้านแม่กำปองได้รับมรดกทางวัฒนธรรมจากบรรพชนว่า การเก็บใบเหมี้ยงในแต่ละช่วงเวลา จะได้คุณสมบัติของเหมี้ยงที่แตกต่างกัน ถ้าเก็บช่วงหน้าร้อนในช่วงเดือนเมษายนถึงเดือนมิถุนายน ใบเหมี้ยงจะแข็ง รสชาติฝาดเพราะได้รับน้ำฝนน้อย ถ้าเก็บในช่วงเดือนมิถุนายนถึงเดือนสิงหาคม เรียกว่า เหมี้ยงกลางปี จะมีรสชาติจืดกว่าเหมี้ยงหัวปี แต่ถ้าเลือกเก็บช่วงเดือนสิงหาคมถึงเดือนตุลาคมเรียกว่า เหมี้ยงช้อย เป็นผลผลิตช่วงทำยาฝนทำให้เหมี้ยงมีรสชาติดีที่สุดในช่วงที่ต้องการของตลาด และในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนมกราคมใบเหมี้ยงจะมีขนาดเล็กให้ผลผลิตน้อยกว่าช่วงอื่น การเก็บใบเหมี้ยงจะเก็บเพียงสองในสามส่วนเหลือไว้อีกหนึ่งส่วนของใบเพื่อจะให้ต้นเหมี้ยงได้ใช้สังเคราะห์แสงสร้างอาหารเพื่อเลี้ยงลำต้นต่อไป หากเก็บทั้งใบ จะทำให้ต้นเหมี้ยงไม่เจริญเติบโตให้ผลผลิตน้อย ในอดีตชาวบ้านจะใช้มือเก็บใบเหมี้ยง แต่ปัจจุบันชาวบ้านได้พัฒนาอุปกรณ์ที่เรียกว่า “ปลอก” ซึ่งเป็นการเอาใบมีดโกนมาเชื่อมกับห่วงวงกลมแล้วใส่ไว้ในนิ้วเพื่อช่วยตัดใบเหมี้ยงทำให้การเก็บใบเหมี้ยงทำได้รวดเร็วขึ้น ช่วงเดือนมกราคมถึงเดือนมีนาคมชาวบ้านไม่ได้เก็บเหมี้ยงก็จะใช้เวลาจัดเตรียมอุปกรณ์ที่จะใช้เก็บผลผลิตในครั้งต่อไป ก็จะเหลาไม้ไผ่ให้เป็นตอกสองขนาด ได้แก่ “ตอกมัด” เป็นตอกเส้นเล็กใช้มัดใบเหมี้ยงที่เก็บจากสวน และ “ตอกกำเหมี้ยง” เป็นตอกขนาดกว้างประมาณ 1 นิ้ว ใช้มัดเหมี้ยงให้เป็นกำก่อนนำไปหมัก หรือเมื่อนำมาแต่งเป็นกำก่อนออกขาย ซึ่งกิจกรรมเศรษฐกิจในรอบปีล้วนแต่ใช้ประโยชน์จากการพึ่งพาธรรมชาติจึงแสดงให้เห็นภูมิปัญญาความเป็น “พลเมืองวิถีเขียว (Green Citizens)” ของชาวบ้านในชุมชนได้เป็นอย่างดี และเป็นทุนทางสังคมที่เป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะสามารถจัดการทรัพยากรชุมชนให้เป็นแหล่งแหล่งเรียนรู้วิสาหกิจได้

ศักยภาพชุมชนที่มีบริบทการพึ่งตนเองด้วยเศรษฐกิจชุมชนอย่างเข้มแข็งคือการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชน โดยมีสหกรณ์ออมทรัพย์เป็นสถาบันที่สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและการพึ่งตนเองของชุมชน มีการนำความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสร้างรายได้ มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ชุมชนมีความสามารถในการจัดการที่ทำให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้ (Community Enterprise Act, 2005) ในปัจจุบันชุมชนบ้านแม่กำปองมีหลากหลายกลุ่มอาชีพ ทุกกลุ่มก็จะส่งผู้นำและกรรมการเข้าเป็นสภาชุมชน โดยสภาชุมชนก็จะมีหน้าที่พิจารณาทิศทางการพัฒนาบ้านแม่กำปอง เช่น กรณีชาวบ้านประสงค์จะกู้ยืมเงินเพื่อพัฒนาอาชีพก็ต้องได้รับความยินยอมจากกลุ่ม และนำเรื่องเข้าสภาชุมชนพิจารณาอนุมัติ คิดดอกเบี้ยร้อยละ 2 ต่อปี ถ้าชำระเงินทุนคืนภายใน 2 ปี จะไม่คิดดอกเบี้ย ปัจจุบันสหกรณ์ออมทรัพย์มีเงินหมุนเวียนในระบบประมาณ 3 ล้านบาท ส่วนการบริหารจัดการโฮมสเตย์ที่ได้จากนักท่องเที่ยวรายหัวละ 550 บาท จะถูกหักเข้าสหกรณ์บางส่วน และในทุกวันที่ 1 ของทุกเดือนชาวบ้านจะได้รับจัดสรรรายได้ด้วยเพราะสหกรณ์และกองทุนต่างๆ จะสรุปรายรับรายจ่ายที่เกิดขึ้น เมื่อสหกรณ์มีกำไรก็จะจ่ายปันผลให้กับสมาชิก การจะสร้างบ้านหรือสิ่งปลูกสร้างในหมู่บ้านก็ต้องผ่าน “สภาชุมชน” ว่าพื้นที่บริเวณนั้นสมควรก่อสร้างหรือไม่ สิ่งปลูกสร้างทับเส้นทางน้ำผ่านหรือไม่ ถ้าทำอะไรขัดต่อข้อกำหนดก็จะก่อสร้างไม่ได้ มีการสร้างโรงงานผลิตไฟฟ้าพลังน้ำ เพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าใช้ภายในหมู่บ้าน มีระบบประปาภูเขา วิถีชีวิตในยามเย็น พ่อหลวงและชาวบ้านได้จัดพิธีฮ้องขวัญมัดมือเพื่อเป็นการเรียกขวัญกลับสู่ตัวตนและเป็นการต้อนรับนักท่องเที่ยวได้สัมผัสกับชาวบ้านดูจตุรทิศมิตร ชุมชนจัดอาหารใส่ขันโตกและมีการแสดงของชาวบ้าน อาหารสุขภาพที่ใช้พืชผักพื้นถิ่นในชุมชน เช่น แกงเผ็ดผักลิงลาว น้ำพริกอ่อน ยำใบเหมี้ยงสมุนไพร ผัดผักยอดมะเขือเครือ ความสุขจากการพึ่งตนเองของชุมชนบ้านแม่กำปองได้แสดงให้เห็นพลังของการมีส่วนร่วมของพลเมืองในการจัดการทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Wanapaisan et al., 1997; Designated Areas for Sustainable Tourism Administration (Public Organization [DASTA]), 2012)

การปรับตัวของชุมชนบ้านแม่กำปองตลอดระยะเวลา 20 กว่าปีที่ผ่านมามีได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนจากหมู่บ้านเล็กๆ แห่งหนึ่งท่ามกลางภูเขาห่างไกลความเจริญ และมีรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงชีพ ปัจจุบันสภาพการดำรงอยู่ของบ้านแม่กำปองมีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวให้ทันต่อกระแสความเจริญก้าวหน้าด้วยปัจจัยต่างๆ มากมาย และปัจจุบันนับได้ว่าชุมชนบ้านแม่กำปองได้พัฒนามาเป็นแหล่งเรียนรู้เชิงองค์รวม (Holistic Learning Community) ที่เปิดพื้นที่ให้กับองค์กรและสถานศึกษาได้เข้ามาศึกษาดูงาน จัดเวทีแลกเปลี่ยนในชุมชน ซึ่งคนในชุมชนได้ปรับเปลี่ยนบทบาทเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้มรดกชนให้กับหน่วยงานภายนอก ดังนั้นจึงน่าจะศึกษาศักยภาพชุมชนและการมีส่วนร่วมของพลเมืองในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้วิถีชุมชนบ้านแม่กำปอง เพื่อการเรียนรู้และการสร้างศักยภาพชุมชนที่เข้มแข็งยังคงมีรูปแบบการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้ปรับเปลี่ยนเป็นแหล่งเรียนรู้วิถีชุมชนที่คืนพลังอำนาจให้ชุมชนได้มีสิทธิในการจัดการทรัพยากรชุมชนที่สามารถสร้างมูลค่าการตอบแทนการบริการของระบบนิเวศจากภูมิปัญญาไปสู่การพึ่งตนเองได้ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่สามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนในชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศในบริบทอื่นได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาศักยภาพชุมชนและการมีส่วนร่วมของพลเมืองในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้วิถีสหกิจชุมชนบ้านแม่กำปอง จังหวัดเชียงใหม่

ขอบเขตการวิจัย

ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

ชุมชนบ้านแม่กำปองมี 128 หลังคาเรือน ประกอบด้วยประชากรทั้งหมด 418 คน เป็นชาย 216 คน เป็นหญิง 202 คน และกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ในการวิจัยนี้ประกอบด้วย 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 ได้จากผู้แทนกลุ่มและมี

ความสมัครใจซึ่งผู้แทนกลุ่มต้องมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องในการดำเนินการของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในบ้านแม่กำปอง ประกอบด้วย ผู้นำกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ ผู้นำกลุ่มกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ผู้นำกลุ่มสหกรณ์ไฟฟ้าแม่กำปอง จำกัด ผู้นำกลุ่มสตรีแม่บ้าน ผู้นำกลุ่มเยาวชนแม่กำปอง ผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวโฮมสเตย์ และผู้นำกลุ่มมัดคุเทศก์ท้องถิ่น จำนวน 9 คน สำหรับผู้ให้ข้อมูลหลัก กลุ่มที่ 2 ได้จากผู้แทนชาวบ้านที่ได้รับการยอมรับด้วยฉันทามติของหมู่บ้านแม่กำปอง ได้แก่ ผู้แทนชุมชนปางนอก ผู้แทนชุมชนปางกลาง และผู้แทนชุมชนปางโตน จำนวน 6 คน รวมกลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัยทั้งสิ้น 15 คน

พื้นที่ในการศึกษา

ชุมชนบ้านแม่กำปองหมู่ที่ 3 ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ฮ่องสอน จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัดเชียงใหม่ ระยะทางจากตัวอำเภอแม่ฮ่องสอน ประมาณ 20 กิโลเมตร และห่างจากตัวจังหวัดเชียงใหม่ประมาณ 50 กิโลเมตร และอีกเส้นทางหนึ่งที่ผ่านมา อำเภอดอยสะเก็ด เลี้ยวขวามือตรงสามแยกไปงัดวัน ระยะทางจากตัวเชียงใหม่ประมาณ 51 กิโลเมตร สภาพพื้นที่ชุมชนร้อยละ 98 เป็นภูเขาและเนินเขา อยู่สูงจากระดับทะเลเฉลี่ยประมาณ 1,300 เมตร บริบทชุมชนมีพื้นที่ป่าไม้ และสวนเหมี้ยงอุดมสมบูรณ์ เป็นป่าต้นน้ำและมีอากาศเย็นสบายตลอดปี อุณหภูมิเฉลี่ย 25 องศาเซลเซียส ชุมชนนี้เป็นหมู่บ้านต้นแบบ (OTOP) เกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เกิดขึ้นจากการวิจัยของชาวบ้านที่ต้องการจัดการทรัพยากรชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองได้ ซึ่งกระบวนการวิจัยได้พัฒนาศักยภาพของชาวบ้านได้นำองค์ความรู้ประวัติศาสตร์ชุมชน ภูมิปัญญาตามวิถีชีวิตของชุมชน รวมทั้งการพัฒนา นักคิดริเริ่มเพื่อสังคมที่สามารถนำเอาองค์ความรู้ไปต่อยอดพัฒนาไปสู่รูปแบบการท่องเที่ยวภายใต้การจัดการของคนในชุมชนอย่างเป็นระบบในการจัดกิจกรรมทางการท่องเที่ยว เป็นแหล่งเรียนรู้วิสาหกิจชุมชนที่อยู่ในรายการการท่องเที่ยว การสร้างกฎระเบียบข้อบังคับการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นโดยชุมชน คณะกรรมการด้านการท่องเที่ยว การบริหารจัดการทรัพยากรทางการท่องเที่ยวของชุมชน เน้นการกระจายรายได้อย่างเสมอภาค

และเป็นธรรมชาติ พัฒนาอาชีพและผลประโยชน์ที่ลงสู่ชุมชนอย่างสมดุล ซึ่งการถอดบทเรียนจากชุมชนจะช่วยให้เห็นแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ในปัจจุบันชุมชนบ้านแม่กำปองได้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้วิสาหกิจชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้และมีการพัฒนากลุ่มวิสาหกิจชุมชนเพิ่มมากขึ้นเป็นต้นแบบในการเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับองค์กรการพัฒนาเอกชน องค์กรภาครัฐและสถาบันการศึกษาทั่วประเทศ

นิยามศัพท์เฉพาะ

การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง ศักยภาพชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นในชุมชนบ้านแม่กำปอง และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยว โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน โดยรวมถึงการท่องเที่ยววิถีเขียว (Green-tourism) ที่เป็นการท่องเที่ยวสถานที่ทางธรรมชาติ โดยใช้สีเขียวเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ การท่องเที่ยวเชิงชีวภาพ (Bio-tourism) ที่เน้นการศึกษาสิ่งมีชีวิตตามธรรมชาติ และการท่องเที่ยวเชิงเกษตร (Agro-tourism) แปลว่า เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นในด้านเกษตรกรรม เพื่อให้เรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของพืชผลไร่นา และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรในชุมชน

การมีส่วนร่วมพลเมือง หมายถึง ประชาชนในชุมชนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการกำหนดปัญหาความต้องการของตนเองอย่างแท้จริง เป็นการเสริมพลังอำนาจให้ชาวบ้าน กลุ่มวิสาหกิจชุมชนให้สามารถระดมขีดความสามารถในการจัดการทรัพยากร การตัดสินใจ และการควบคุมดูแลกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนมากกว่าที่จะเป็นฝ่ายตั้งรับสามารถกำหนดการดำรงชีวิตได้ด้วยตนเอง ให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นตามความจำเป็นอย่างมีศักดิ์ศรีและสามารถพัฒนาศักยภาพของประชาชน/ชุมชนในด้านภูมิปัญญา ทักษะ ความรู้ ความสามารถ และการจัดการและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกได้

และประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการอย่างมีอิสระ การทำงานต้องเน้นในรูปแบบกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่มีวัตถุประสงค์ในการเข้าร่วมอย่างชัดเจน เนื่องจากพลังกลุ่มจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้งานพัฒนาต่างๆ บรรลุสำเร็จตามความมุ่งหมายได้

แหล่งเรียนรู้วิสาหกิจชุมชน หมายถึง องค์ความรู้เชิงพื้นที่ที่ให้เข้าไปศึกษาหาความรู้ แลกเปลี่ยนเรียนรู้เศรษฐกิจชุมชน และเทคโนโลยีพื้นบ้านที่ใช้ทุนชุมชนในการจัดการทรัพยากรชุมชนทั้งสิ่งมีชีวิต และไม่มีชีวิตเพื่อสร้างสรรคกิจการของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้าและพัฒนาอาชีพ การให้บริการหรือบริการอื่นๆ ที่ดำเนินการอย่างเป็นระบบโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพันเป็นกลุ่มในชุมชน มีวิถีชีวิตร่วมกันและรวมตัวกันกลุ่มประกอบการไม่ว่าจะเป็นนิติบุคคลในรูปแบบใด หรือไม่เป็นนิติบุคคลเพื่อสร้างรายได้ที่ตระหนักถึงสิ่งแวดล้อมและเพื่อการพึ่งพาตนเองของครอบครัวและชุมชน

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการเข้าฝังตัวแบบมีส่วนร่วมในชุมชนเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ข้อมูลที่ใช้ประกอบในการศึกษาวิจัย จำแนกเป็น 2 ประเภท คือ ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) เป็นข้อมูลที่ได้จากการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีกิจกรรมต่างๆ ประกอบด้วย การจัดเวทีชาวบ้าน การสนทนากลุ่มแบบเสริมพลัง การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์บุคคลและกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้อง และได้มีการใช้กล้องถ่ายภาพบันทึกภาพ และได้มีการใช้เทปบันทึกเสียงเพื่อช่วยในการเก็บรวบรวมข้อมูลให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) เป็นข้อมูลเชิงเอกสารที่ได้เก็บรวบรวมไว้แล้วโดยบุคคล กลุ่มบุคคล และสถาบันต่างๆ เช่น เอกสาร รายงานวิจัย บทความวารสารสิ่งพิมพ์ต่างๆ หนังสือ รวมถึง ข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

การเก็บข้อมูล การวิจัยครั้งนี้มีกระบวนการเก็บข้อมูลดังนี้ คือ (1) การวิเคราะห์เอกสารข้อมูลที่มีการเก็บรวบรวมไว้แล้วจากการวิจัยที่ชาวบ้านทำเสร็จแล้วและจาก

หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง (2) การสัมภาษณ์ (Interview) โดยสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักจากผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน (3) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) เป็นการสังเกตปรากฏการณ์ในขณะที่ได้ดำเนินกิจกรรมวิจัยทั้งการสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย การประชุมเชิงปฏิบัติการ การศึกษาดูงาน การสัมภาษณ์ และได้มีการบันทึกกระบวนการไปพร้อมๆ กัน (4) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participatory Observation) เป็นการสังเกตการณ์โดยที่ผู้วิจัยไม่ได้มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของชุมชนแต่มีโอกาสได้ร่วมในกิจกรรม ในฐานะผู้สังเกตการณ์เท่านั้น (5) การสนทนากลุ่มแบบเสริมพลัง (Focus Group Emperment) เป็นการรวบรวมข้อมูลจากการแลกเปลี่ยนกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในประเด็นปัญหาที่เฉพาะเจาะจง โดยมีผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) (Buosonte, 2012)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ได้สร้างขึ้นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยใช้กรอบทุนทางสังคม (Social Capital) ของ Grootaert and van Bastelaer (2001) เครื่องมือในการวิจัยประกอบด้วย เครื่องบันทึกเสียง แบบบันทึกภาคสนาม แบบบันทึกการสนทนากลุ่มภายหลังการสัมภาษณ์ การบันทึกภาคสนาม หลังจากได้ข้อมูลภาคสนามแล้วผู้ศึกษาได้นำมาวิเคราะห์เพื่อหาประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการการท่องเที่ยวสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้ตามจุดประสงค์การวิจัยที่กำหนด (Potisook, 2007; Pothisita, 2007)

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล เริ่มดำเนินการโดยเข้าไปนัดหมายกับผู้นำชุมชนผู้นำกลุ่มและเข้าฝังตัวอยู่กับชุมชนอย่างมีส่วนร่วมกับกิจกรรมกับชุมชน สร้างความคุ้นเคยด้วยการเข้าไปพักอาศัยที่หมู่บ้าน ร่วมเดินป่าเพื่อศึกษาแหล่งเรียนรู้ เข้าร่วมประชุมกลุ่มวิสาหกิจจนกระทั่งชาวบ้านมีความคุ้นชินก่อนเพื่อให้การสัมภาษณ์ปลายเปิดมีความเป็นกันเองด้วยการสื่อสารที่ให้ความเคารพ การไม่เกียจติ การมีความเป็นกัลยาณมิตร และขออนุญาตบันทึกภาพ บันทึกเสียง คำถามไม่มีชี้นำแต่เป็นการรอคำตอบด้วย

ความเต็มใจจากผู้ให้ข้อมูล โดยนำคำตอบตามสภาพจริงที่ชาวบ้านกำลังดำเนินการตามวิถีชีวิตที่เป็นอยู่มาวិเคราะห์ข้อมูลเชิงหาประเด็น (Thematic Analysis) โดยอ่านข้อมูลอย่างละเอียดแล้วจัดกลุ่มข้อมูลที่เหมือนกันหรือสัมพันธ์กันและหาประเด็นร่วมเพื่อหาข้อมูลมาสนับสนุนองค์ประกอบสำคัญในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อให้ผลการวิจัยมีความน่าเชื่อถือ (Trustworthiness) และนำเสนอข้อมูลที่ได้ออกมาให้ผู้ให้ข้อมูลได้ยืนยันและเพิ่มเติมในข้อมูลที่ยังขาดหายไปเพื่อให้ผลการวิจัยมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยการวิเคราะห์ข้อมูลดำเนินการตามกรอบแนวคิดและวัตถุประสงค์การวิจัยด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา ซึ่งนำข้อมูลที่ศึกษาเอกสารและปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามสภาพจริงจากการสังเกตภาคสนาม การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่มมาจัดระบบข้อมูลเป็นหมวดหมู่ การให้ความหมายกับข้อมูล โดยตีความจากข้อมูลที่ได้ออกมาเป็นคำสำคัญหรือข้อความที่สื่อความหมายของข้อมูลที่รวบรวมมา แล้วสร้างข้อสรุปและจัดหมวดหมู่จากข้อมูลโดยการวิเคราะห์ข้อมูลจะเป็นลักษณะตีความเพื่อหาความหมายหรือแปลความหมายที่สอดคล้องกับคำถามการวิจัย (Pothisita, 2007; Chantavanich, 2007)

ผลการวิจัย

1. ศักยภาพชุมชนที่ทำให้กลุ่มวิสาหกิจในชุมชนสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้ที่เน้นการมีส่วนร่วมพลเมืองมี 4 องค์ประกอบ คือ (1) ผู้นำชาวบ้านมีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformation Leaderships) ที่ผู้นำชุมชนมีการเรียนรู้จากประสบการณ์ (Experiential Learning) และใช้ความรู้ ฝังลึก (Tacit Knowledge) ที่มีอยู่ผสมผสานกันเป็นจุดเริ่มต้นนำไปสู่การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ซึ่งประสิทธิภาพของผู้นำที่สำคัญ คือ (1.1) ผลสำเร็จของการปฏิบัติงานกลุ่มที่บรรลุจุดประสงค์ ความสามารถในการแก้ปัญหาของกลุ่มและความพึงพอใจของสมาชิกที่มีต่อผู้นำ (1.2) เจตคติของสมาชิกกลุ่มที่ให้การยอมรับและให้ความร่วมมือกับผู้นำ (1.3) คุณภาพของกระบวนการกลุ่มที่พบจากความพร้อมของข้อมูลที่รับมือกับการ

เปลี่ยนแปลงที่เกิดวิกฤตในชุมชน มีการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของการทำงาน สร้างความมั่นใจ เพิ่มพูนทักษะเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต (2) ชาวบ้านมีการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Learning Community) โดยการเรียนรู้เกิดจากปรึกษาหารือแลกเปลี่ยนความรู้กับผู้อื่นเพื่อการตัดสินใจและไตร่ตรองร่วมกันที่เชื่อว่าทุกคนมีศักยภาพในชุมชนทำงานอย่างมีเกียรติและศักดิ์ศรีเสมอกันที่เน้นให้เกิดพลังการร่วมมือและกระบวนการทำงานที่ดีเพื่อทำให้สมาชิกมีทักษะกลยุทธ์การรู้คิด (Cognitive Strategy) มีแรงบันดาลใจที่จะเพิ่มขีดความสามารถเพื่อสร้างผลิตภัณฑ์ มีพลังและพร้อมจะเปลี่ยนแปลงของผู้มีส่วนได้เสีย (Stakeholder) รวมทั้งวิเคราะห์งานที่ดำเนินการอย่างเที่ยงตรง เสริมความสามารถในการสื่อสารเพื่อปรับเปลี่ยนรูปแบบการคิดให้เหมาะสมกับความจำเป็นของสถานการณ์ที่เกิดขึ้น (3) ชุมชนมีการสืบเสาะหาความรู้แบบเสริมพลัง (Collaborative Inquiry) ชุมชนมีการจัดการความรู้แบบผสมผสานนวัตกรรมการเรียนรู้แบบรวมพลัง (Collaborative Learning) กับการเรียนรู้แบบเสาะหาความรู้เข้าด้วยกันเกิดการเรียนรู้ในลักษณะของกลุ่มวิสาหกิจในชุมชนในลักษณะ (Team Learning) เพื่อยกระดับและพัฒนาความรู้เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพประกอบด้วยกิจกรรมสำคัญ คือ การวางแผน (Planning) การปฏิบัติ (Action) การสะท้อนผล (Reflection) และการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ (Learning Network) (4) ชุมชนมีการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการ (Action Learning) ประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ คือ (4.1) กำหนดปัญหาที่สนใจร่วมกัน (4.2) มีการกำหนดกฎเกณฑ์และกติกาและวิธีการทำงานร่วมกัน การกำหนดเวลาพบกัน การกำหนดบทบาทความรับผิดชอบของสมาชิก (4.3) การนำเสนอเสนอข้อมูลปัญหาที่ต้องการแก้ไขร่วมกัน (4.4) การมีส่วนร่วมในการพิจารณาข้อมูล การตั้งคำถาม การอภิปรายร่วมกันที่สมาชิกทุกคนเป็นมีหน้าที่กระตุ้นและท้าทายให้ช่วยกันคิดและลงมือทำ (4.5) การมีส่วนร่วมไตร่ตรอง พิจารณาทบทวนและตัดสินใจ (4.6) การร่วมมือในการปฏิบัติ และ (4.7) การถอดบทเรียนที่ได้จากกระบวนการคิด การปฏิบัติเพื่อสร้างแนวทางปฏิบัติที่ดี ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมพลเมืองได้มีองค์ประกอบที่สำคัญการพัฒนากลุ่มวิสาหกิจในชุมชนให้กลายเป็น

แหล่งเรียนรู้ต้นแบบในการส่งเสริมให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและเป็นห้องปฏิบัติการทางสังคมในการเรียนรู้เชิงพื้นที่ งานวิจัยยังพบว่าชุมชนมีทุนทางสังคม เป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการพัฒนาแหล่งเรียนรู้วิสาหกิจชุมชน ได้แก่ มรดกวัฒนธรรมชุมชน ความสามัคคี ความซื่อสัตย์ ความไว้วางใจกันของคนในชุมชน ผู้นำชุมชนมีจิตสำนึกความความเป็นพลเมืองวิถีชีวิต ผู้นำเป็นแบบอย่างของนักคิดริเริ่มเพื่อสังคม มีความยุติธรรม มีความซื่อสัตย์ มีมนุษยสัมพันธ์ การตัดสินใจเชิงสาธารณะ มีความเสียสละเพื่อชุมชน ดังนั้นจึงทำให้ชุมชนบ้านแม่กำปองได้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของประเทศไทย

2. การมีส่วนร่วมของพลเมืองในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้วิสาหกิจชุมชน ได้พบว่า กลไกการนำไปสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้ที่เข้มแข็ง คือ (1) การเสริมพลังชุมชน โดยการสร้างการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน และร่วมกันสำรวจและวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของชุมชน สร้างพลังการมีส่วนร่วมโดยการบูรณาการวิถีชีวิตร่วมกับแผนชุมชนและแผนพัฒนาท้องถิ่นรวมไปถึงการพัฒนาศักยภาพแกนนำการเปลี่ยนแปลงในชุมชนทั้งผู้นำที่เป็นทางการ และผู้นำทางธรรมชาติ (2) การปรับกระบวนการตัดสินใจเรียนรู้ที่จะแก้ปัญหาในชุมชนร่วมกันอย่างเป็นระบบ มีการวางแผนแบบมีส่วนร่วม และการสร้างปฏิญญาทางสังคม หรือข้อตกลงร่วมกันของชุมชนโดยเน้นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และมีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชน การสื่อสารเชิงสร้างสรรค์เพื่อให้ชาวบ้านมองเห็นศักยภาพชุมชน (3) การถอดบทเรียนเพื่อการจัดการทุนทางสังคมให้เกิดการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน ประกอบด้วย (3.1) มิติทุนสะสม (Stock) ได้แก่ (3.1.1) ชาวบ้านมีความสามัคคีและความไว้วางใจ (Trust and Solidarity) คือ ผู้นำและชาวบ้านมีความเชื่อมั่นในศักยภาพซึ่งกันและกัน (3.1.2) ชาวบ้านมีกลุ่มและองค์กรชุมชนที่เป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชน คือ สหกรณ์ไฟฟ้าโครงการหลวงแม่กำปอง จำกัด กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองบ้านแม่กำปอง กลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และโฮมสเตย์ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านแม่กำปอง กองทุนโครงการแก้ปัญหาคความยากจนบ้านแม่กำปอง กลุ่มหมอน

สมุนไพรรักษา และกลุ่มนวัตกรรมไทย (3.1.3) ชาวบ้านมีเครือข่ายและการเชื่อมโยง (Network and Linkage) การมีส่วนร่วมได้ส่งผลให้เกิดการติดต่อ สนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและการร่วมมือกันด้วยความสมัครใจ การสร้างเครือข่ายควรสนับสนุนและอำนวยความสะดวกให้สมาชิกในเครือข่ายมีความสัมพันธ์กันฉันท์เพื่อนที่ต่างก็มีความเป็นอิสระมากกว่าสร้างการคบค้าสมาคมแบบพึ่งพิง มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน การสร้าง “เครือข่าย” ช่วยเปิดโอกาสให้กลุ่มสมาชิกได้แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารรวมทั้งบทเรียนและประสบการณ์กับบุคคลหรือองค์กรที่อยู่นอกหน่วยงานของตน ลดความซ้ำซ้อนในการทำงาน ให้ความร่วมมือและทำงานในลักษณะที่เอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน เสมือนการเปิดประตูสู่โลกภายนอก (3.1.4) การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและการสื่อสาร (Information Sharing and Communication) สมาชิกในเครือข่ายต้องทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์การสื่อสารระหว่างกัน มีการพบปะพูดคุย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และมีกิจกรรมประชุมสัมมนาร่วมกัน โดยที่ผลของการปฏิสัมพันธ์นี้ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเครือข่ายตามมาด้วย ลักษณะของปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกมีการแลกเปลี่ยนกัน (Reciprocal Exchange) มากกว่าที่จะเป็นผู้ให้หรือเป็นผู้รับฝ่ายเดียว (Unilateral Exchange) ซึ่งทำให้สมาชิกเกิดความผูกพันระหว่างกันมีการเชื่อมโยงแนบแน่นมากขึ้น มีการเรียนรู้ระหว่างกันมากขึ้นสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนอย่างดี (2) มิติช่องทาง (Channel) ได้แก่ (2.1) ความสำเร็จและการทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวม (Collective Action and Cooperation) (2.2) ชาวบ้านมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลและข่าวสาร (Information Sharing and Communication) การมีส่วนร่วมของสมาชิกในเครือข่าย เป็นกระบวนการที่สำคัญมากในการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย เป็นเงื่อนไขทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือกระทำอย่างเข้มแข็ง ดังนั้นสถานะของสมาชิกในเครือข่ายควรมีความเท่าเทียมกัน ทุกคนอยู่ในฐานะ “หุ้นส่วน (Partner)” ของเครือข่าย เป็นความสัมพันธ์ในแนวราบ (Horizontal Relationship) คือความสัมพันธ์ฉันท์เพื่อน มากกว่าความสัมพันธ์ในแนวตั้ง (Vertical

Relationship) ในลักษณะเจ้านายลูกน้อง ซึ่งบางครั้งก็ทำได้ยากในทางปฏิบัติเพราะต้องเปลี่ยนกรอบความคิดของสมาชิกในเครือข่ายโดยการสร้างบริบทแวดล้อมอื่นๆ เข้ามาประกอบ แต่ถ้าทำได้จะสร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่ายมาก (3) มิติผลลัพธ์ (Outcome) ได้แก่ (3.1) ชาวบ้านมีแรงยึดเหนี่ยวทางสังคม (Social Cohesion) การสร้างให้ชาวบ้านมีคุณสมบัติของการสร้างความสมานฉันท์ ยอมรับการอยู่ร่วมกับผู้อื่น การเข้าไปใช้ชีวิตสาธารณะร่วมกับผู้อื่นได้ โดยรวมกลุ่มทำกิจกรรม มีการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่น โดยไม่มีความตึงเครียดในระหว่างคนต่างสถานภาพ รวมทั้งยอมเสียสละเวลาทรัพยากรส่วนตัวเพื่อส่วนรวมได้ (3.2) ประชาชนและชุมชนได้รับการเสริมพลัง (Empowerment) เป็นการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้านให้เข้าใจสิทธิในทรัพยากรชุมชน เสรีภาพในการแสดงออก และความคิดเห็นได้รับการตอบสนอง การได้มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในการเป็นสมาชิกของกลุ่ม ตลอดจนมีการเสริมสร้างวัฒนธรรมที่ดีงาม การสร้างคุณค่าให้ตัวเองและผู้อื่น

การอภิปรายผล

1. ศักยภาพชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้วิสาหกิจชุมชนได้แสดงให้เห็นว่าปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนนับเป็นวิถีคิดของผู้นำชุมชนที่มีความน่าสนใจเป็นอย่างมากเนื่องจากเป็นผู้นำที่แสดงถึงภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership) ที่ปฏิบัติให้เห็นในการจัดการหรือการทำงานเป็นกระบวนการที่ผู้นำมีอิทธิพลต่อผู้ร่วมงานโดยการเปลี่ยนสภาพหรือเปลี่ยนแปลงความพยายามของผู้ร่วมงานให้สูงขึ้นกว่าความพยายามที่คาดหวัง พัฒนาศักยภาพของผู้ร่วมงานไปสู่ระดับที่สูงขึ้นและมีศักยภาพมากขึ้น ทำให้เกิดการตระหนักรู้ในภารกิจและวิสัยทัศน์ของกลุ่ม จูงใจให้ผู้ร่วมงานมองไกลเกินกว่าความสนใจของพวกเขาไปสู่ประโยชน์ของกลุ่ม หรือสังคมในพื้นที่ การนำนวัตกรรมการท่องเที่ยวเข้าจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนนี้เริ่มบนฐานการวิเคราะห์ชุมชนที่จะใช้ความได้เปรียบทางทรัพยากรธรรมชาติที่เอื้อหนุน เพื่อนำไปสู่การสร้างรายได้

เสริมให้กับชุมชน โดยหวังว่ารายได้จากการท่องเที่ยวจะช่วยลดการบุกรุกพื้นที่ป่าซึ่งกำลังจะกลายเป็นปัญหาใหญ่ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนตามมาอีกมากมาย แต่ในการจัดการจะเห็นได้ว่า ไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะในขณะที่รายได้จากการท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อยมีกลุ่มคนเล็กๆ ที่ได้ประโยชน์โดยตรง ในขณะที่สมาชิกชุมชนส่วนใหญ่ซึ่งเป็นผู้ได้รับประโยชน์โดยอ้อมนั้นมีแนวโน้มการเผชิญกับปัญหาค่าครองชีพสูงขึ้นเรื่อยๆ การมุ่งเน้นเฉพาะการจัดการท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว จึงอาจจะไม่สามารถทำให้กฎระเบียบว่าด้วยการห้ามขยายพื้นที่ทำกิน ห้ามล่าสัตว์ป่า การห้ามทำลายพืชสมุนไพรที่สำคัญ หรือแม้แต่การกำหนดปฏิญญาชุมชนมิให้สมาชิกของชุมชนขายที่ดินให้กับนายทุนภายนอก เพื่อป้องกันการบุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่ม นำไปสู่การปฏิบัติจริงได้ เพราะฉะนั้นกระบวนการใช้การมีส่วนร่วมใน “การจัดการท่องเที่ยว” เพื่อจุดประกายสำนึกรักษ์สิ่งแวดล้อม และนำไปสู่กระบวนการถนอมรักษาคุณค่าทรัพยากรร่วมกันของคนในชุมชนและคนนอกชุมชนจะช่วยให้เกิดมูลค่าที่ได้จากการท่องเที่ยว สอดคล้องกับงานวิจัยของ Panyanuwat et al. (2014) ที่พบว่าการพัฒนาศักยภาพของชุมชนเป็นการพัฒนาและค้นหาจุดเด่นของชุมชนเพื่อยกระดับการท่องเที่ยวให้เอื้อต่อการสร้างอาชีพ การจ้างงานและเอื้อให้นักท่องเที่ยวได้รับประโยชน์และคุณค่าไปพร้อมๆ กัน ประเด็นสำคัญคือ สอดคล้องกับงานศึกษาของ Mangkhang et al. (2016) การพัฒนาศักยภาพของชุมชนจะต้องให้พลังอำนาจกับชาวบ้านเป็นกลไกหลักเพื่อความยั่งยืนในการพัฒนาเชิงพื้นที่ การหนุนเสริมศักยภาพจะทำให้ชาวบ้านในชุมชนเกิดความตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรชุมชน และสำนึกสาธารณะว่าได้รับประโยชน์จากการจัดการท่องเที่ยวร่วมกันอย่างแท้จริง ซึ่งนับเป็นกระบวนการพัฒนาที่ทำทายน้อยไม่เพียงต่อชุมชนบ้านแม่กำปองเท่านั้น หากยังเป็นโจทย์ที่ทำทายน้อยกว่าการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในชุมชนอื่นได้อีกด้วย

ระบบคิดของผู้นำชุมชนได้สะท้อนให้เห็น “ความเป็นพลเมืองเข้มแข็ง” ของผู้นำที่สามารถแก้ไขปัญหามาของชุมชนที่กำลังอยู่ในสถานการณ์ท่องเที่ยวที่ชุมชนบ้านแม่กำปอง จึงกำลังเผชิญความท้าทายจากการผนวกชุมชนเข้าสู่ระบบตลาดเสรี ที่มี

ลักษณะความสัมพันธ์ในรูปแบบการแลกเปลี่ยนเป็นสำคัญ ในขณะเดียวกันปัจจัยผลักดันหนึ่งของกระแสการท่องเที่ยวชุมชนก็มาจากความโหยหาของคนชั้นกลางในเมือง ที่ต้องการใกล้ชิดกับธรรมชาติและวิถีชีวิตผู้คนในท้องถิ่นมากขึ้น การซื้อที่ดินเพื่อสร้างบ้านพักตากอากาศ จึงเป็นเสมือนภาพสะท้อนพฤติกรรมของคนชั้นกลางในเมืองจำนวนหนึ่งที่มาพร้อมกับการคุกคามและลดรอนสิทธิของชุมชนและนักท่องเที่ยวอื่นซึ่งทำที่สุด จะนำไปสู่การเผชิญหน้าและความขัดแย้ง แต่อย่างไรก็ตามผู้นำก็สามารถใช้วิธีการมีส่วนร่วมพลเมืองเพื่อให้ชุมชนได้รับประโยชน์สูงสุดอย่างเสมอภาคและเป็นธรรม ดังที่ Office of the Royal Society (2015) ได้เสนอศักยภาพของผู้นำชุมชนตามแนวคิดของ สุริยเดว ทริปาตี และคณะ ไว้ว่าทุนชีวิต (Life Assets) นั้นประกอบด้วยทุนภายใน (Internal Assets) และทุนชีวิตภายนอก (External Assets) ซึ่งผู้นำชุมชนนั้นก็มีทุนชีวิตภายใน คือ พลังตัวตน (Power of Self) เป็นพลังที่แต่ละคนมีอยู่และเพิ่มขึ้นจากการหล่อหลอมและเรียนรู้ พลังตัวตนมีความสำคัญมากเพราะแสดงออกถึงการเห็นคุณค่าของตนเอง การยึดมั่นในพฤติกรรมที่ดี และการมีทักษะสัมพันธ์ภาพกับผู้อื่น สำหรับชุมชนบ้านแม่กำปองถือได้ว่ามีทุนชีวิตภายนอกที่แสดงถึง พลังครอบครัว (Power of the Family) พลังกลุ่มและกิจกรรม (Power of Peer: Creative Activity) พลังชุมชน (Power of Community) และพลังสร้างปัญญา (Power of Wisdom) ที่ใช้ในการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาหาในชุมชน

การเสริมพลังอำนาจคนในชุมชนให้เป็นผู้แสวงหาความร่วมมือและการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก จึงเป็นสร้างภูมิคุ้มกันไม่ได้เกิดจากการรุกคืบเข้ามาจัดการการท่องเที่ยวของนายทุนภายนอกชุมชน ทุนสังคมเดิมที่มีผู้คนเข้ามาท่องเที่ยวในหมู่บ้านเพื่อชมธรรมชาติอยู่บ้างแล้ว แต่ชุมชนไม่ได้มีการจัดการเพื่อรองรับอย่างเป็นระบบ เป้าหมายเบื้องต้น คือ เพื่อให้ชาวบ้านมีรายได้เสริมจากการท่องเที่ยว และเพื่อนำไปสู่การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของหมู่บ้านโดยเฉพาะผืนป่า เนื่องจากชุมชนมีการขยายตัวขึ้น มีการปรับเปลี่ยนจากอาชีพการทำสวนหมัียง ไปทำสวนกาแฟ เนื่องจากมีผู้บริโภคหมัียงลดลง และมีแนวโน้มว่าในอนาคตอาจจะมีตลาดรองรับ

ป่าไม้ชุมชนถูกทำลายลง เนื่องจากการโค่นต้นไม้เพื่อทำบ้านเรือน และขยายพื้นที่ทำกินเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ การเข้ามาซื้อสิทธิการครอบครองที่ดินของชาวบ้านจากคนภายนอก ชุมชนเพื่อทำบ้านพักตากอากาศ และทำสวนก็อาจจะเป็นส่วนที่อาจนำไปสู่การบุกรุกป่าเพื่อขยายพื้นที่ทำกินด้วยเช่นกัน ความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่า แมื่อกำปองที่ลดลงมีปริมาณน้ำในลำห้วยแม่กำปองเป็นตัวชี้วัดที่ชัดเจน การลดลงของปริมาณน้ำในลำห้วยแม่กำปอง ทำให้คนแม่กำปองต่างเริ่มวิตก ทั้งนี้เพราะชาวบ้านต้องอาศัยน้ำในลำน้ำแม่กำปองเพื่อดำรงชีวิตและผลิตกระแสไฟฟ้าเพื่อใช้ในหมู่บ้านในอนาคต การสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของทุกภาคส่วนในชุมชนที่ใช้การมีส่วนร่วมในคิด วิเคราะห์ วางแผน ปฏิบัติ ทบทวน ประยุกต์ ปรับใช้มุ่งสร้างชุมชนพึ่งตนเองทั้งระบบที่นำไปกำหนดในแผนปฏิบัติการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะช่วยหนุนเสริมชุมชนให้มีศักยภาพในการปฏิบัติงานได้อย่างยั่งยืน (Duangkaewruan et al., 2016) ดังนั้นชุมชนจึงเกิดการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการ (Action Learning) เพื่อกำหนดกฎเกณฑ์การปฏิบัติที่ชัดเจนเพื่อเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนมากขึ้น เพื่อแก้ไขและป้องกันปัญหาของชุมชน เช่นการป้องกันการลักลอบนำพืชพรรณไม้ออกจากหมู่บ้าน โดยการตั้งจุดตรวจขึ้นเพื่อบันทึก และตรวจพินิจของนักท่องเที่ยวที่เข้า-ออกหมู่บ้าน การกำหนดความเร็วในการขับขี่ยานพาหนะในเขตหมู่บ้านไม่เกิน 35 กิโลเมตรต่อชั่วโมง อีกทั้งมีการจัดทำป้ายจราจร และสัญญาณเตือนภัยตามจุดที่เกิดอุบัติเหตุได้ง่าย กำหนดให้มัคคุเทศก์นำเที่ยวต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับวิถีชีวิต ประเพณี ความเชื่อ และการปฏิบัติตัวให้เหมาะสม ปัญหาขยะได้ถูกจัดการให้เป็นระเบียบเรียบร้อยขึ้น โดยในส่วนของชุมชน ได้การจัดการขยะอย่างเป็นที่เป็นทาง การแยกขยะ ไม่ทิ้งขยะลงลำน้ำสำหรับนักท่องเที่ยวได้มีการจัดบริการถังขยะไว้ตามจุดท่องเที่ยวที่สำคัญๆ อย่างทั่วถึง เป็นต้น

2. การมีส่วนร่วมพลเมืองในการจัดการการท่องเที่ยวให้เป็นแหล่งเรียนรู้วิสาหกิจชุมชน นับว่าคนในชุมชนได้มีกระบวนการสร้างองค์ความรู้จากการปฏิบัติจนนำไปสู่การสร้างชุดความรู้เพื่อแบ่งปันแนวคิดการท่องเที่ยวที่คิดริเริ่มโดยชุมชนบริหารจัดการ

กันเองโดยชุมชน ถือว่าเป็นการพัฒนาชุมชนแบบองค์รวมหรือแบบบูรณาการได้อีกทางหนึ่ง คือ เกิดการพัฒนาทั้งพื้นฐานอาชีพหลัก อาชีพเสริม กลุ่มองค์กรต่างๆ ตลอดจนพัฒนาบุคลากรในชุมชน ส่งผลให้เกิดชุมชนที่เข้มแข็ง และยังสามารถแก้ปัญหาการว่างงาน แก้ปัญหาความยากจน การจัดการการท่องเที่ยวส่งผลให้เพิ่มการพัฒนาองค์ความรู้ภายในชุมชนและการก่อตั้งกลุ่มต่างๆ ขึ้นในหมู่บ้าน เพื่อถ่ายทอดการบริหารจัดการภายในชุมชน โดยเริ่มจากการค้นหาองค์ความรู้เดิมที่มีในหมู่บ้านและอบรมพัฒนาจนเกิดอาชีพเสริมขึ้นในหมู่บ้านรองจากอาชีพหลัก คือ การเก็บใบเหมี้ยง องค์ความรู้เดิม เช่น กลุ่มเครื่องเรือนไม้ไผ่ กลุ่มตีเหล็ก กลุ่มสมุนไพรพื้นบ้าน กลุ่มนวดแผนโบราณ กลุ่มดนตรีพื้นเมือง กลุ่มพ้อนรำ กลุ่มมัดคุเทศก์ กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ซาใบเหมี้ยง กาแฟดอกเหมี้ยง มันฝรั่งทอดกรอบ กลุ่มจักสานหมวกและตะกร้าใส่ไข่ ซึ่งทุกแหล่งเรียนรู้ที่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนล้วนแล้วได้เกิดขึ้นอย่างสัมพันธ์และเชื่อมโยงการท่องเที่ยวในชุมชนทั้งสิ้น ภูมิปัญญาในชุมชนหลายๆ สิ่งที่เราเคยมองข้ามความสำคัญเวลานักกลับมีคุณค่ากลายเป็นแหล่งเรียนรู้ เช่น มรดกวัฒนธรรมการเก็บใบเหมี้ยงที่ชาวบ้านออกไปเก็บทุกวันจนเป็นวิถีชีวิตปกติของชุมชนนี้ แต่นักท่องเที่ยวกลับเห็นคุณค่าเกี่ยวกับการดูแลทรัพยากรธรรมชาติเชิงระบบที่เห็นความสัมพันธ์ในการอนุรักษ์ น้ำ ดิน และป่าไม้เพื่อแก้ปัญหาภาวะโลกร้อน เป็นองค์ความรู้ที่น่าสนใจอยากมาศึกษาอยากมาสัมผัสกับวิถีชีวิตของชุมชนแห่งนี้ ทางหมู่บ้านจึงต้องมีรูปแบบที่เหมาะสมกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อให้การท่องเที่ยวมีระบบระเบียบ กฎเกณฑ์และไม่ส่งผลต่อทรัพยากรธรรมชาติภายในหมู่บ้าน เมื่อหมู่บ้านมีรายได้การจัดการจัดสรรผลประโยชน์ก็ต้องคำนึงถึงชาวบ้านในชุมชนให้มีการกระจายรายได้อย่างทั่วถึงทางคณะกรรมการกำหนดให้กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์นี้ เป็นกิจกรรมหนึ่งของสหกรณ์การไฟฟ้า โครงการหลวงแม่กำปอง จำกัด เนื่องจากผู้นำของหมู่บ้านต้องการให้การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นธุรกิจบริการเพื่อสร้างรายได้ และนำผลประโยชน์กระจายสู่ชุมชนอย่างทั่วถึง เพราะชาวบ้านของบ้านแม่กำปองเป็นสมาชิกของสหกรณ์ทั้งหมดทุกหลังคาเรือน รายได้ที่เหลือหลังหักค่าใช้จ่ายแล้วก็เป็นรายได้ของสหกรณ์

และทุกปีจะมีการสรุปกำไรขาดทุนของสหกรณ์ ฉะนั้นเมื่อสหกรณ์มีกำไร กำไรนี้จะออกมาในเรื่องของเงินปันผลให้แก่สมาชิกทุกคน นอกจากนี้การท่องเที่ยวยังเอื้อต่อการนำทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ มาพัฒนาให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนเอง สร้างรายได้ สร้างชื่อเสียงให้กับชุมชนและยังส่งผลให้ทุกคนในชุมชนมีจิตสำนึก และเห็นความสำคัญในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชุมชนและพร้อมที่จะช่วยกันดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรมให้คงอยู่ตลอดไป ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ Watcharakietisak (2017) ที่พบว่าทุกภาคส่วนที่รับประสบการณ์การทำงานร่วมกันจะเกิดการเรียนรู้และเข้าใจในกิจกรรมการบูรณาการระหว่างหน่วยงานเพื่อการขับเคลื่อนภารกิจการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและการกิจของแต่ละหน่วยงานได้เป็นอย่างดี ในขณะเดียวกันเมื่อชุมชนมีรายได้จากการท่องเที่ยว รายได้ทั้งหมดจะถูกนำมารวมอยู่ที่สหกรณ์การไฟฟ้า เพื่อการแบ่งปันผลกำไรให้กับสมาชิก หลังดำเนินโครงการท่องเที่ยวชุมชนมาเกือบสิบปี บ้านแม่กำปองมีโฮมสเตย์ที่ได้มาตรฐาน และได้รับรางวัลผลิตภัณฑ์ชุมชน โดยนำการท่องเที่ยวเป็นผลิตภัณฑ์ของหมู่บ้าน ผลประโยชน์ที่ชุมชนได้รับจากการท่องเที่ยว ทำให้คนในชุมชนมีรายได้เสริม และสามารถคงวิถีชีวิตและยึดอาชีพหลักเป็นการทำไร่เหมาียงเพื่อดูแลป่าต้นน้ำตามวิถีดั้งเดิม และยังได้รับประโยชน์จากสาธารณูปโภคไม่ว่าจะเป็นไฟฟ้า ประปาหมู่บ้าน และถนนลาดยางที่พัฒนาขึ้นพร้อมๆ กับการเปิดการท่องเที่ยวชุมชนแต่กระนั้น ความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวของหมู่บ้านแม่กำปอง ก็ไม่สามารถหนีพ้นตรรกะของทุนที่แสวงกำไร เพราะเมื่อระบบสาธารณูปโภคพร้อมมูลและชุมชนได้รับความนิยมน และการกล่าวขานถึงแล้ว นายทุนจากนอกหมู่บ้านก็เริ่มเข้าจับจองพื้นที่เพื่อแสวงผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว

การสร้างกระบวนการทัศน์ใหม่เพื่อคนในชุมชนเป็นเจ้าของพื้นที่ท่องเที่ยวส่งผลให้เกิดความตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรในชุมชนด้วยตนเอง ในขณะเดียวกันการสร้างนักท่องเที่ยวที่รู้จักเคารพและให้คุณค่าธรรมชาติในท้องถิ่นที่ตนไปเยือน และเห็นคุณค่าวิถีชีวิต วัฒนธรรมของท้องถิ่นอื่นๆ โดยไม่จำเป็นต้องตีค่าออกมาเป็นมูลค่าเงิน

หรือครอบครัวของสิ่งเหล่านั้นไว้แต่เพียงผู้เดียว น่าจะเป็นสิ่งสำคัญที่จะนำไปสู่การ
 ท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในอนาคต จากนโยบายของภาครัฐที่ประกอบกับการผลักดันให้เปิด
 หมู่บ้านแม่กำปอง เป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวขึ้น เป็นเหมือนดาบสองคมที่ส่งผลถึงชุมชน
 เพราะในขณะนั้น ชุมชนยังไม่มีความพร้อมในการจัดการด้านต่างๆ เพื่อที่จะรองรับคน
 ภายนอกเข้ามาท่องเที่ยว พร้อมทั้งยังไม่มีกฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อตกลงต่างๆ และเมื่อ
 รัฐบาลประชาสัมพันธ์ออกไป ก็มีคนเข้ามาท่องเที่ยว ปัญหาต่างๆ ก็ตามมา ไม่ว่าจะเป็น
 เป็นผลกระทบที่มีต่อทรัพยากรทางธรรมชาติ ปัญหาขยะและอื่นๆ อีกมากมาย ดังนั้น
 ชาวบ้านจึงต้องหันกลับมาจัดการชุมชนของตนเอง พร้อมกับเตรียมความพร้อมในด้าน
 ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการจัดการทั้งเรื่องทรัพยากรชุมชน คน และรายได้ เพื่อรองรับ
 สถานการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและในอนาคต ซึ่งสอดคล้องกับงานของ Chandang
 and Adivadhanasit (2012) ที่ค้นพบว่าคุณลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง ประกอบด้วย
 (1) ชุมชนมีความเป็นเอกภาพ สร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง
 รู้จักแสวงหาแนวทางในการบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจแบบมีส่วนร่วม และภูมิปัญญา
 ที่มีบารมีในการยึดโยงคนในชุมชนให้มีความเป็นเอกภาพ ยอมรับความคิดเห็นระหว่าง
 กันและมองเห็นประโยชน์ส่วนรวมของชุมชนเป็นสำคัญ (2) ชุมชนมีความสามัคคีกัน
 มีการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลในด้านอาชีพ สวัสดิการ และการดำรงชีพ กระจาย
 อำนาจในการตัดสินใจและส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมสูง มีการประสานความร่วมมือ
 และการสื่อสารระหว่างกัน และมีกฎกติกาของชุมชนเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข
 (3) ชุมชนมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจ
 ในการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและมีระบบการจัดการ
 ทรัพยากรที่มีความเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ที่มีการอนุรักษ์และฟื้นฟู
 ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนอย่างต่อเนื่อง (4) ชุมชนมีการปรับตัวและ
 พัฒนาอย่างต่อเนื่อง มีการผสมผสานระหว่างเทคโนโลยีพื้นบ้านและเทคโนโลยีสมัยใหม่ได้อย่างเหมาะสม โดยไม่ละทิ้งวิถีชีวิตและภูมิปัญญาท้องถิ่นแบบดั้งเดิม
 มีการรวมกลุ่มเพื่อจัดหาวัสดุอุปกรณ์การผลิตที่เป็นเทคโนโลยีใหม่เป็นของส่วนร่วม

เพื่อให้สมาชิกได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน (5) ชุมชนมีการใช้นวัตกรรมเพื่อสร้างมูลค่า ทรัพยากรท้องถิ่น มีการจัดระบบการผลิต การจำหน่ายที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันให้สมาชิกในชุมชนได้รับประโยชน์สูงสุดในรูปแบบของการรวมกลุ่ม การแปรรูปการผลิตโดยมีระบบการผลิตที่มุ่งตอบสนองของความต้องการในการดำรงชีพของชุมชนเป็นหลักและการผลิตเพื่อการจำหน่ายตลาดภายนอกตามลำดับ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษา

1) การถอดกระบวนการพัฒนาชุมชนแบบวิจัยเป็นฐาน (Research-Based Community Development: RBCD) โดยชาวบ้านได้แสดงให้เห็นศักยภาพของชุมชนที่ได้รับการหนุนเสริมศักยภาพจรรยาภูมิปัญญาชน (Organic Intellectual) ที่ได้พัฒนาทักษะการคิดเชิงระบบของการจัดการทรัพยากรในชุมชนที่สามารถใช้กลุ่มอาชีพอันเกิดจากการท่องเที่ยวจำเป็นต้องอาศัยกลไกของภาครัฐและสถาบันอุดมศึกษาได้ให้การหนุนเสริมและต่อเนื่องเพื่อให้ชุมชนได้มีการทบทวนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เป็นแหล่งเรียนรู้วิสาหกิจชุมชนได้สะท้อนให้เห็นพลังที่เข้มแข็งของชุมชน

2) การสร้างความร่วมมือกับสถาบันการศึกษาในการพัฒนาชุดความรู้ในรูปแบบคู่มือ วิธีการ และสื่อสารสนเทศนั้นว่ามีความสำคัญในการเข้าไปในแหล่งเรียนรู้วิสาหกิจชุมชน และควรมีการพัฒนาสื่อทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศในการให้ข้อมูลของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเพื่อเพิ่มองค์ความรู้เชิงวิชาการในการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชน ซึ่งเป็นการเพิ่มกลุ่มเป้าหมายของนักท่องเที่ยวให้เข้ามาในหมู่บ้านให้มากขึ้น

3) การสร้างข้อตกลง (MOU) ระหว่างชุมชนกับสถาบันอุดมศึกษาเพื่อใช้เป็นแหล่งฝึกประสบการณ์วิสาหกิจศึกษาและการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานของนักศึกษาวิชาชีพครูในการพัฒนาสื่อและแหล่งการเรียนรู้

4) การพัฒนาทักษะชาวบ้านให้มีสมรรถนะที่หลากหลาย เช่น ทักษะการบริการ ทักษะภาษาต่างประเทศ ทักษะการใช้เทคโนโลยี ทักษะการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจตรงกัน การผลิตสื่อภาพยนตร์สั้นหรือรายการโทรทัศน์ชุมชนที่แสดงให้เห็นพลังภายในของชุมชนที่แท้จริง การสร้างสำนึกจิตเอื้อเพื่อมีความเป็นมิตรไมตรีเพื่อก่อให้เกิดความประทับใจของนักท่องเที่ยวจะทำให้ก่อให้เกิดรายได้จากการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น

2. ข้อเสนอสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมพลเมืองในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในด้านอื่น เช่น แหล่งเรียนรู้พรรณไม้บ้านแม่กำปอง แหล่งเรียนรู้พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมเหมี้ยงในชุมชน แหล่งเรียนรู้สมุนไพรในป่าเหมี้ยง แหล่งเรียนรู้แมลงและนกในชุมชน แหล่งอาหารพื้นบ้าน เป็นต้น

2) ควรมีการศึกษานวัตกรรมการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการและประวัติศาสตร์ชุมชน วิถีชีวิตชุมชนชนวนเกษตรที่สอดคล้องกับความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ สวนเหมี้ยง และการปลูกกาแฟให้เห็นคุณค่าของการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติและอยู่ร่วมกับป่าดึกดำบรรพ์ ความสมดุลของสรรพสิ่งที่ทำให้การท่องเที่ยวเป็นการเรียนรู้เพื่อรักษาระบบนิเวศในพื้นที่การท่องเที่ยว

3) ควรมีการศึกษาเชิงคุณภาพเพื่อสืบค้นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านแม่กำปองเพื่อสร้างเรื่องราวการย้ายถิ่นของคนพื้นราบเพื่อเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่สูงและมีการปรับตัว การดำรงอัตลักษณ์วัฒนธรรม ประเพณีที่แตกต่างชาติพันธุ์ในพื้นที่สูงอื่นๆ ที่แสดงให้เห็นมิติใหม่ของชาวพื้นราบ ในบนพื้นที่สูง การศึกษาระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติของคนพื้นที่สูงและคนพื้นราบ เป็นต้น

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นผลจากการสังเคราะห์งานวิจัยเรื่องการวิเคราะห์โครงสร้างการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของบ้านแม่กำปอง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมี อาจารย์ ดร.เชษฐภูมิ วรรณไพศาล เป็นหัวหน้าโครงการวิจัยและคณะผู้วิจัยขอขอบคุณมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่สนับสนุนทุนการวิจัย และคุณวฤทธิชาติ ปาณชู ผู้ร่วมวิจัยพร้อมด้วยผู้นำกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและชาวบ้านแม่กำปอง ที่เสียสละเวลาในการให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัยครั้งนี้

References

- Buosonte, R. (2012) *Qualitative research in education* (วิจัยเชิงคุณภาพทางการศึกษา), Nakhon Sawan: Riming Press, The Department Bluntly Ltd. (in Thai)
- Bureekul, T. (2009) *Dynamic participation of the Public: From the past to the constitution of Thailand B.E. 2550* (พลวัตการมีส่วนร่วมของประชาชน: จากอดีตจนถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550), Bangkok: A.P Graphic Design and Press. (in Thai)
- Chandang, V. & Adivadhanasit, C. (2012) *The development of the model for a strong community management in line with sufficiency economy in upper central Thailand* (การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในเขตจังหวัดภาคกลางตอนบน), Available: http://research.kpru.ac.th/old/Journal_HSS/images/TGT/2555/pats2/3.pdf [16 December 2017] (in Thai)
- Chantavanich, S. (2007) *Qualitative research methods* (วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ), Bangkok: Chulalongkorn University Press. (in Thai)

- Christiaan, G. & Thierry van, B. (2001) *Understanding and measuring social capital: A synthesis of findings and recommendations from the social capital initiative*, Washington, DC: The World Bank.
- Community Enterprise Act. (2005) *Royal Thai Government Gazette* (ราชกิจจานุเบกษา), vol. 122 Part 6(a). p. 1. (in Thai)
- Designated Areas for Sustainable Tourism Administration (Public Organization). (2012) *"Ban Mea Kampong" heaven on earth at Chiang Mai* (สวรรค์บนดินที่ "บ้านแม่กำปอง" จ.เชียงใหม่), Available: <http://www.dasta.or.th/th/> [28 December 2017] (in Thai)
- Duangkaewruan, N., et al. (2016) Knowledge management for ensuring land security and reducing environment-destroying behavior of people in community: A case study in Mae Tha sub-district, Mae On district, Chiang Mai province (การจัดการความรู้ของชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงในที่ดินและลดพฤติกรรมทำลายสิ่งแวดล้อมของคนในชุมชน: กรณีศึกษาตำบลแม่ทา อำเภอแม่ฮอน จังหวัดเชียงใหม่), *MFU Connexion: Journal of Humanities and Social Sciences*, vol. 5, no. 2, pp. 45-70. (in Thai)
- Grootaert, C. & van Bastelaer, T. (2001) *Understanding and measuring social capital: A synthesis of findings and recommendations from the social capital initiative*, Washington, DC: The World Bank.
- Mangkhang, C., et al. (2016) *A study project of the royal project's knowledge transfer and capacity building for highland communities* (รายงานผลโครงการการถ่ายทอดความรู้โครงการหลวงและพัฒนาศักยภาพชุมชนบนพื้นที่สูง), Chiang Mai: Highland Research and Development Institute (Public Organization). (in Thai)

- Office of the Royal Society. (2015) *Dictionary of contemporary education, The Royal Society* (พจนานุกรมศัพท์ศึกษาศาสตร์ร่วมสมัย ฉบับราชบัณฑิตยสภา), Bangkok: Partnership Jiahua Press. (in Thai)
- Panyanuwat, A., et al. (2014) *Assessing the cost of administering the designated areas for sustainable tourism* (รายงานผลการประเมินความคุ้มค่าในการบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน), Bangkok: Designated Areas for Sustainable Tourism Administration (Public Organization). (in Thai)
- Pothisita, C. (2007) *Art and science of qualitative research* (ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ), Bangkok: Amarin Printing Press. (in Thai)
- Potisook, P. (2007) *The group discussion at full capacity for researchers in schools and communities* (แนวทางการใช้สนทนากลุ่มอย่างเต็มศักยภาพสำหรับการวิจัยในสถานศึกษาและชุมชน), Available: http://research.kpru.ac.th/old/Journal_HSS/images/TGT/2551/pats2/2.pdf [12 December 2017] (in Thai)
- Uwanno, B. & Bureekul, T. (2005) *Participatory democracy* (ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม), Bangkok: King Prajadhipok's Institute. (in Thai)
- Vachanasvasti, K. (2007) *The participation of the public policy of the government employment service* (การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการดำเนินนโยบายของรัฐบาลด้านการบริการจัดหางาน), Bangkok: Department of Employment, Ministry of Labour. (in Thai)

Wanapaisan, C., et al. (1997) *An analysis of the management structure used for conservation tourism of Ban Mea Kampong in Chiang Mai Province* (รายงานผลการวิเคราะห์โครงสร้างการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของบ้านแม่กำปอง จังหวัดเชียงใหม่), Chiang Mai: Faculty of Education, Chiang Mai University. (in Thai)

Watcharakiettsak, T. (2017) Community economic strengthening by developing community enterprise group at Tambonpolsongkram administration organization, Nonsung district, Nakhornratchasima province (การสร้างเสริมเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนโดยการพัฒนากลุ่มอาชีพในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลพลสงคราม อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา), *Journal of Business Administration, The Association of Private Higher Education Institution of Thailand*, vol. 5, no. 1, pp. 43-54. (in Thai)